

Quintus Tullius Cicero kampánystratégiai kézikönyve angolul

Philip Freeman, az iowai egyetem professzora fordításában 2012-ben jelent meg a Princeton University Press gondozásába Quintus Tullius Cicero *Commentariolum petitionis* című műve. A *Commentariolum petitionis*, vagyis *A hivatalra pályázók kézikönyve* a ránk maradt legrégebbi – Kr. e. 64-ben keletkezett – kampánystratégiai irat. Ebben Quintus Tullius Cicero, az antikvitás legkiválóbb szónokának, Marcus Tullius Cicerónak az öccse szolgál bátyjának tanácsokkal ahhoz, hogy Marcus miképpen nyerheti meg a *consuli* választásokat, vagyis hogyan emelkedhet a római köztársaság legmagasabb posztjára. Magyar nyelven a mű *Hogyan nyerjük meg a választásokat?* – *Quintus Tullius Cicero, A hivatalra pályázók kézikönyve* című, 2006-ban a szegedi Lectum Kiadó gondozásában napvilágot látott, *Németh Györggyel* közös munkánkban jelent meg.

Az alábbiakban érdemes a mű kapcsán felmerülő kérdésre felelnünk, hogy ezt követően Freeman fordításához visszatérhessünk. Kérdésként merül fel, hogy *A hivatalra pályázók kézikönyve* műfajilag hogyan sorolható be. A címben található kicsinyítőképzős alak (*commentariolum*) azt a benyomást kelti, mintha a szerző nem is a teljesség igényével, hanem csupán kisebb feljegyzés keretében kívánta volna a hivatalra pályázásról szóló nézeteit összegezni. A munka kezdetén olvasható, Marcus Tullius Ciceróhoz intézett köszöntés ugyanakkor arra enged következtetni, hogy az írást levél formájában akarta a szerző elküldeni. Mind a munka kezdő soraiban, mind pedig az utolsó paragrafusban igen közvetlen, testvéri hangon szólít meg Quintus Tullius Cicero fivérét, Marcust, s a levél végén megkéri arra is, hogy ossza meg vele ezen írásra vonatkozó, kiegészítő, illetve javító szándékú észrevételeit, hogy utóbb e mű valódi *commentarius*ként láthasson napvilágot. Ezzel a szerző kinyilvánítja ugyan, hogy az általa elküldött formában írása még nem tekintendő valódi kommentárnak, ám a javított szöveget már akként kívánja publikálni. Ezen kívül a *Commentariolum petitionis* legtöbb kézírata Quintus Tullius Cicero műveként hagyományoz-

za e művet Marcus Tullius Cicero rokonaival és barátaival (*ad familiares*) folytatott levelezésének 9–16. könyveinek részeként. Másfelől a szöveget nem tekinthetjük szigorú értelemben vett levélnek, ugyanis az írás szerkezete, bevezetése és lezárása, valamint részletessége arra utal, hogy a szerző már az utóbb nyilvánosságra hozandó munkát jelentős részeiben megírtnak tekintette – ha eltekintünk a személyes momentumoktól és megszólításoktól, a munka *commentariusként* publikálható szövege, illetve ennek jelentős része áll előttünk.

Felettébb kérdéses, hogy Marcus átdolgozása után Quintus publikálta – publikálhatta – volna-e munkáját, amelyben a választási kampány megszervezését és vezetését vázolja fel, hiszen a szavazatokért folytatott küzdelem mozzanatait kíméletlen őszinteséggel tárja fel. Quintus írásának lényege a következőkben foglalható össze: a *consulí* hivatal megszerzése érdekében a pályázónak semmilyen trükkötől, hamis ígérettől, hazugságtól, színleléstől és a célnak megfelelő csoporthoz való közeledéstől–hízeltől sem szabad visszariadnia. Ezen gátlástalan opportunizmus és manőverezés feltárása semmiképpen sem állhatott a késő köztársaság kora vezető rétegének érdekében, s kiváltképp Marcus Tullius Cicerót hozta volna igencsak kellemetlen helyzetbe, hiszen nem vonhatta volna ki magát azon gyanú alól, hogy – kiváltképp ’új emberként’ (*homo novus*) – csak azért nyerte el a *consulatust*, mert mindezen eszközöket a gyakorlatban alkalmazta is. Mindennek tükrében megállapíthatjuk, hogy a *Commentariolum petitionis* elsősorban személyes, Marcushoz intézett írásként keletkezett, amelyben fivére, Quintus kívánt számára segítséget nyújtani a választási kampány fontosabb momentumainak és eszközeinek összefoglalásával a *consulí* hivatal elnyeréséhez.

A *Commentariolum petitionis* szerzőségének kérdése számos esetben megosztotta a kutatókat. Quintus szerzősége ellen a következő érveket hozták fel. Túlzott naivitásnak tartják, hogy a fiatalabb testvér, Quintus a bátyja, Marcus számára feljegyzést készített volna arról, hogy milyen stratégiát kövessen a *consulí* hivatalra pályázás során, s e feljegyzésekben – saját bevallása szerint – semmi olyasfélét nem közölt volna testvérével, amit az már eleve nem tudott, illetve tudhatott volna. Ezenkívül felettébb gyanakvásra késztető lehet azon tény, hogy a vetélytársak, Antonius és Catilina ellen a *Commentariolumban* felhozott érvek szinte szó szerint visszatérnek Marcus *In toga candida* címen számon tartott, töredékesen Asconius által ránk hagyományozott beszédében. Ezek alapján a *Commentariolumot* egy, az *In toga candidából* és a *Pro Murenából*, valamint Marcusnak a provinciái közigazgatásról írott, Quintushoz címzett leveléből összeállított hamisítványnak minősítik.

Ezen érvek a következőkkel cáfolhatók. Cicero műveinek kézirati hagyománya aligha adhat választ az eredetiség kérdésére, valamint Quintus szerzői profiljára vonatkozó nyelvi és stíláriis következtetések levonására ránk maradt négy – Tiróhoz intézett három és Marcushoz írott egy – levele nem adhat kellő támpontot. Felettébb valószínűtlen ugyanakkor, hogy stílusa vele közel egykorú és azonos képzést élvező fivére leveleinek nyelvezetétől nagyban eltért volna. Azon felvetés, miszerint a *Commentariolum* akár a késői Augustus-korra is datálhatjuk, azzal a kérdéssel utasítható vissza, hogy vajon kinek állhatott érdekében Augustus uralkodásának utolsó éveiben részletes leírást adni a Kr. e. 64-es esztendő választási- és kampánytitkairól, illetve ha valaki mégis erre szánta volna el magát, miért éppen a mind irodalmilag, mind politikailag meglehetősen szürke Quintus Cicerót választotta volna mondandója auktoritásául. Mi haszna lett volna Marcus halála után Quintus nevét arra felhasználni, hogy fivére hintapolitikájáról fellebbenjen a fátyol? Ki lehetett volna az a szerző, aki olyan pontos ismeretekkel rendelkezett az adott esztendő viszonyairól és eseményeiről, hogy írásába nem csúszott semmilyen hiba? Miért éppen azt az időszakot választotta volna leírása tárgyául, amikor még Catilinát nem söpörték le a közélet porondjáról? Végezetül melyik hamisító lett volna oly szerény, hogy írásának kezdetén rögtön hangsúlyozza, miszerint a fiktív címzett semmi újat nem tanulhatna az általa összefoglaltakból?

A szerző aligha törhetett rétori babérokra, hiszen stílusa száraz, mondatainak csengése nem kellemes. A *Commentariolum* a benne tárgyalt esztendők olyan fölényes áttekintéséről tanúskodik, hogy szerzője mindenképpen az eseményeket közvetlen közlelről megélő kortárs lehetett, a Marcus helyzetére és háttérére vonatkozó utalások olyan beható ismeretekről adnak számot, amelyek alapján bátran feltételezhetjük, hogy a címzett az olykor éppen csak elejtett vagy odavetett szavakból és félmondatokból pontosan érthette a szerző gondolatait. A hivatalra pályázásra vonatkozó ismereteknek természetesen Marcus sem volt híjával, ám a tapasztalatok Quintus általi összefoglalását indokolhatja, hogy az alacsonyabb tisztségekre (*magistratus minores*) maga is pályázott, s így személyes megfigyeléseivel egészíthette ki bátyja stratégiáját. A személyesebb hangvételű mondatokban használt többes szám szintén azt jelzi, hogy a levél írója közvetlen kapcsolatban állhatott a címzettel. Azon tény, hogy az *In toga candidá*ban szinte szó szerint viszontláthatjuk a *Commentariolum* bizonyos mondatait, szintén nem lehet érv az eredetiség ellen. Quintus azzal a szándékkal küldte el fivérének feljegyzéseit, hogy igyekezzenek azokat kiegészíteni és kijavítani, ami kétségkívül arra enged következtetni, hogy a későbbiekben nyilvánosságra

szerette volna hozni ezen írását – utóbb, 59 májusában *Annales* című művét is kijavításra, publikációs szándékkal juttatta el Marcushoz. A *Commentariolum*ot Marcus természetesen sem 64-ben, sem később nem hozta nyilvánosságra, hiszen ezzel saját politikai szándékaiba és opportunizmusába engedett volna bepillantást, ám az Antonius és Catilina ellen e feljegyzésben összegyűjtött vádakat nyugodt lélekkel és kényelmesen felhasználhatta későbbi beszédében, az *In toga candida*ban. A későbbi publikálás éppoly kevésbé történt Marcus céljainak megfelelően, mint jó néhány, Atticushoz intézett levelének közzététele. Mindezeket tekintetbe véve közvetlen bizonyítékok híján ugyan, ám kénytelenek vagyunk a hiperkritika álláspontját elvetni, s az ellenkező egyértelmű igazolásáig Quintus Tullius Cicerót a *Commentariolum petitionis* szerzőjeként vélelmezni.

Quintus teljes nyíltsággal feltárja fivére közel sem kedvező helyzetét a *consul*i hivatalra pályázás kapcsán. A nemesség szemében ’új embernek’ (*homo novus*) számít, aki mögött sem megfelelő *cliens*i tábor, sem kellő anyagi támogatottság nem áll, vetélytársai, Antonius és Catilina viszont mindezeknek bővében vannak. Noha a *homo novus* kifejezés soha nem nyert pontos definíciót, kettős értelemben használták: szűkebb megjelölésként jelentette azokat, akiknek a felmenői között nem voltak *consulok*; tágabb értelemben jelölte azokat, akiknek ősei ha a legmagasabb rangot nem is érték el, de valamilyen tisztséget igen, illetve a *senatus* tagjai lehettek. Az *optimaták* megvetően használták e fordulatot, hiszen ez számukra csak a *parvenüt* jelentette, Cicero azonban nem csekély büszkeséggel hangoztatta magáról, hogy minden lehetséges tisztséget a törvény által megengedett lehető legfiatalabb életkorban nyert el, noha nem származott a *senatusi* arisztokráciából. Hasonló gondolat olvasható a *Pro Murená*ban is.

Marcus számára hátrányt jelenthet még saját jelleme, illetve életszemlélete is, hiszen mint platonistától távol állt a pályázáshoz elengedhetetlenül szükséges színlelés (*simulatio*), s azon képesség, hogy a választókhöz alkalmazkodva barátságokat kössön. Legfőbb fegyvere szónoki tehetsége, amelynek segítségével a nép körében kedvelté (*popularis*) teheti magát, ugyanakkor azonban óvakodnia kell attól is, hogy néppárti politikusnak tűnjék, hiszen a választás kimenetelét nem a városi tömeg (*urbana multitudo*) fogja eldönteni. Quintus érdekes módon nem tulajdonít különösebb jelentőséget a Marcus által a közelmúltban a néppártiaknak (C. Fundaniusnak, Q. Gallusnak, C. Corneliusnak és C. Orchiviusnak) nyújtott segítségnek, csupán a választást tekintve a vonatkozó egyesületek (*sodalitates*) megnyerése szempontjából hasznos lépésnek értékeli. Marcus mindvégig igyekezett a néppártiság látszatát elkerülni, ám ennek során számos esetben kényelmet-

len helyzetbe került, így például amikor C. Manilius ügyét elvállalta. A városi tömeg ugyanis kikényszerítette Marcustól, hogy váltsa be korábban tett ígéretét, miszerint elvállalná C. Manilius védelmét; az eljárásra Kr. e. 65 elején a politikai viszonyoknak köszönhetően nem került sor, s így Cicero megmenekült attól, hogy nyilvánosan is egyértelmű politikai állásfoglalásra kényszerüljön. Noha az említett védőbeszédeket Quintus nem értékeli különösképpen nagy súlyú állásfoglalásnak, a Pompeius érdekében történő Kr.e. 67-es fellépést még ennyi idő elteltével is olyan momentumnak tekinti, ami beárnyékolhatja fivére pályafutását. Ennek oka nagy valószínűséggel abban keresendő, hogy míg a törvényszéki védőbeszédek egyfelől a mindennapok forgatagában gyorsan feledésbe merülő eseménynek számítottak, másfelől pedig Marcus maga is tiltakozott az ellen, hogy a védőbeszédekben megfogalmazott állásfoglalásaival a későbbiekben mint saját véleményével konfrontálják, addig ezen, a népgyűlés előtt – mint hivatalba lépő *praetor* elsőként – tartott beszéd egyértelmű szembehelyezkedést jelentett a *senatusszal*, hiszen a Pompeius számára megadandó rendkívüli hadvezéri főhatalomról (*imperium*) a népgyűlés, nem pedig a *senatus* volt hivatott dönteni. Népszerűsége érdekében Cicero arra ragadtatta magát, hogy a *senatus* tekintélyét kisebbitse, amit utóbb jó néhányan igencsak rossz néven vettek tőle – ügyesen kellett tehát a pályázás során lavíroznia, hogy egyrészt Pompeiust és híveit se idegenítse el magától, másfelől pedig a *senatori* körökben se rontsa esélyeit a Pompeiushoz fűződő elkötelezettség hangoztatásával.

Hogyan értékeli Quintus 64 elején fivére esélyeit a választások során, és milyen véleményeket fogalmaz meg a vetélytársokról? Szerencsés körülménynek tartja, hogy a nemesség (*nobilitas*) köréből nincsenek fivérének tekintélyesebb vetélytársai, és rámutat, hogy C. Coelius Caldusnak, a 94-es esztendő *consulának* – a Cicerót megelőzően a *consuli* hivatalt legutóbbiként betöltő *homo novusnak* – igen nehéz dolga lehetett, hiszen a nemesség kiemelkedő tagjai felett kellett győzelmet aratnia. A kor nemessége a *consulatust* saját monopóliumának tekintette, s úgy vélte, hogy Cicero *consullá* választása beszennyezi és megszenteltségteleníti e hivatalt. Quintus ezt követően felsorolja a lehetséges négy ellenfelet, akik közül Galba és Cassius noha előkelő családból származnak, esélytelenek, mert nem rendelkeznek kellő kitarással és lendülettel. A Catilina elleni büntetőeljárás a vádlott számára – minden előzetes várakozás ellenére – kedvezően alakult, noha valamivel korábban, 65 júliusában ezt Marcus sem tartotta volna valószínűnek, és azt fontolgatta, hogy esetlegesen elvállalhatná Catilina védelmét, amivel későbbi választási kampánya számára akarta a Catilina mögött álló Crassust és Caesart megnyerni. Catilina védelmét Marcus végül nem vállalta el, s

a felmentő ítélet után Catilina választási szövetségre lépett Antoniusszal, amit az említett befolyásos politikai tényezők is jóváhagytak. Mindez egyértelműen mutatja a korabeli politikai szövetséges esetleges és pillanatnyi érdekek által motivált voltát, valamint azt, hogy esélyeit növelendő Cicero még esetlegesen Catilinával is hajlandó lett volna szövetségni, s megválasztásokat követően nagy valószínűséggel ugyanazon taktikát érvényesítette volna vele szemben, mint Antoniusszal – e feltételezések azonban már a történetietlen spekulációk határát súrolnák.

A fordító a bevezetőben a művet – merészen – levélformában megírt pamfletnek nevezi, majd a mű keletkezésének körülményeit elemzi, nevezetesen a Kr. e. 64-es esztendő politikai helyzetét, Marcus Tullius Cicero nyelési esélyeit a vetélytársakkal, Catilinával és Antonius Hybridával szemben. A szerzőség kérdését – vagyis azt, hogy Quintus, egy másik kortárs, vagy pedig egy későbbi *auctor*-e a szerző – a fordító röviden tudja le, figyelmét inkább a megírás okára koncentrálja. Freeman munkájában Machiavelli *II Principéjéhez* hasonlítja a levelet mintegy időtlen és praktikus tanácsgyűjteményt. Nem véletlenül. A következő, Quintus leveléből vett idézetek ezt látszanak alátámasztani: „*A vidéki és a falusi emberek máris barátainknak képzelik magukat, ha tudjuk a nevüket. – Azt a képességet, amely természettől fogva nem sajátod, sajátítsd el: úgy kell színlelned, hogy tetteid természetesnek tűnjenek!* – (A pályázó) *arckifejezését, tekintetét és beszédét mindazok gondolkodásához és akaratához kell alakítania és alkalmaznia, akikkel találkozik. – Ne engedd, hogy ... egyetlen vidéki város, egyetlen település, egyetlen helyhatóság vagy akár egyetlen hely is legyen, ahol nincsen megfelelő támaszod! Legyen az egész városra, minden testületre, körzetre és szomszédságra kiterjedő terved! – Tégy róla, hogy (vetélytársaid) tudják: felügyeled és megfigyeled őket! – Gondoskodj arról, hogy az egész pályázás pompázatos, ragyogó, csillogó és a nép számára kedves legyen, szerfelelt nagy feltűnést keltsen, ... valamint hogy elterjedjen vetélytársaidról az életmódjukat megbélyegző ítélet! – Érd el, hogy mindazoknak, akiket elkötelezettként kezdedben tartasz, világosan meghatározott és kiosztott feladatuk legyen! – A pályázás során különösen ügyelni kell arra, hogy az állam jó reményt és tisztos véleményt tápláljon irántad; azonban mégsem szabad ... hatalomvágyónak mutatkoznia. – A tömeg pedig ... gondolja azt, hogy az ő javukra fogsz munkálkodni!”*

Freeman munkájának legfontosabb érdeme a következőkben foglalható össze. Noha a *Commentariolum petitionis* már számos alkalommal látott napvilágot angol nyelven, az újabb fordítás mégsem tekinthető feleslegesnek. A fordító megközelítése, szemléletmódja aktuális – amint ez az alcím-

ből is kitűnik: antik útmutató a jelenkor politikusa (és feltehetőleg nemcsak politikusa, hanem a közélet iránt nyitott, érdeklődő olvasója) számára. Freeman célja tehát nem az, hogy a mű sokszor tárgyalt kérdéseit a szűken vett szakember számára új megvilágításba helyezze, hanem hogy az ókori szerzőt, az ókori politikai gyakorlatot hozzáférhetővé tegye a nem a klasszikus *auctorok* elefántcsonttoronyában élő olvasó számára is, még hozzá frappáns bevezetővel ellátott, élő, olykor az értelmet közelhozó, s nem idegenkedő, friss, lendületes tolmácsolás segítségével.

Philip Freeman (ford.): Quintus Tullius Cicero, How To Win an Election: an Ancient Guide for Modern Politicians. (Quintus Tullius Cicero, Hogyan nyerjünk választást: antik útmutató modern politikusoknak) Princeton–Oxford, Princeton University Press, 2012. 99 pp.

Nótári Tamás